

Πρόλογος

Η καθοριστική θέση που κατέχουν η όραση και η οπτικότητα στην εμπειρία, σύλληψη, ερμηνεία και αναπαράσταση του κόσμου, τις έχουν κερδίσει μια κεντρική, αν και συχνά αμφιλεγόμενη, θέση στη Δυτική παράδοση της φιλοσοφικής, επιστημολογικής και αισθητικής σκέψης. Η νεωτερικότητα, η εποχή των σύγχρονων και κατά το πλείστον οπτικών μέσων επικοινωνίας και αναπαράστασης, καθώς και της ριζικής αναδιοργάνωσης της κοινωνικής, οικονομικής, πολιτικής και πολιτισμικής ζωής, θεωρείται ευρέως ότι χαρακτηρίζεται από μια πολύπλευρη επένδυση στην οπτική εμπειρία και κουλτούρα, όπως επίσης και από την ουσιαστική αναδόμησή τους. Σήμερα, η όραση και η οπτικότητα έχουν αναδειχθεί σε εστιακά αντικείμενα μιας ερευνητικής και θεωρητικής εργασίας που διατρέχει όλες τις διαφορετικές κοινωνικές και πολιτισμικές επιστήμες, όπως επίσης και σε κομβικά σημεία άρθρωσης αντιθετικών ερμηνειών σχετικά με το χαρακτήρα και την προοπτική της σύγχρονης κουλτούρας. Εάν οι δεκαετίες του 1960 και 1970 αποτέλεσαν την εποχή της αποκαλούμενης “γλωσσικής στροφής”, όπου η έμφαση ήταν στο λόγο, τη γραφή και το σημείο, από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 και μετά έχουμε γίνει μάρτυρες μιας “οπτικής στροφής”, στο πλαίσιο της οποίας η έμφαση μετακινήθηκε προς την εικόνα, το είκασμα, το βλέμμα και την αναπαράσταση. Χωρίς να συνιστά μια ουσιοκρατική αναζήτηση για την ιδιαιτερότητα του οπτικού, η παραδειγματική αυτή αλλαγή τείνει να αμφισβητεί τις παραδοσιακές διακρίσεις μεταξύ του αισθητού και του σημειωτικού, του οπτικού και του γλωσσικού, ενθαρρύνοντας στην ανάπτυξη μιας μετα-επιστημονικής προσέγγισης σε όλες τις διαφορετικές εκφάνσεις της αναπαραστατικής δραστηριότητας, αντλώντας και συνδυάζοντας έννοιες, αναλυτικές μεθόδους και θεωρητικά μοντέλα που προέρχονται από κλάδους παραδοσιακά διακριτούς, όπως την κοινωνιολογία, την ανθρωπολογία, την ψυχανάλυση, την αισθητική, την επικοινωνιολογία, την κειμενική και την πολιτισμική θεωρία.

Κοινοποιώντας το θέμα αυτού του αφιερωματικού τεύχους προσκαλέσαμε κείμενα που να διαπραγματεύονται τη διερεύνηση και ερμηνεία οποιασδήποτε πτυχής του σύγχρονου οπτικού ή αναπαραστατικού καθεστώτος. Η ανταπόκριση στο κάλεσμά μας ξεπέρασε τις προσδοκίες μας, τόσο ως προς την ποικιλία των προσεγγίσεων και θεμάτων, όσο και ως προς τον αριθμό των κειμένων που υποβλήθηκαν. Έχοντας το επώδυνο καθήκον να περιορίσουμε τον τελευταίο στα όρια που μας θέτει ο εκδότης μας, πιστεύουμε ότι η επιλογή των κειμένων που παρουσιάζουμε εδώ αποτελεί ένα εύγλωττο δείγμα αλλά και τεκμήριο της πολύπλευρης έρευνας που διεξάγεται σήμερα διεθνώς στο πεδίο της μελέτης της σύγχρονης οπτικής κουλτούρας, καθώς και των προκλήσεων που αυτή η έρευνα θέτει στα παραδοσιακά σύνορα μεταξύ των επιστημών.

Σε αυτήν την πραγματικά καλειδοσκοπική συλλογή κειμένων, μια ουσιαστική σύνοψη των περιεχομένων της θα κινδύνευε να προδώσει ό,τι θεω-

ρούμε ότι αποτελεί το πιο ελκυστικό και χρήσιμο χαρακτηριστικό της, δηλαδή, τον θεωρητικό και μεθοδολογικό πλουραλισμό της. Η συλλογή ανοίγει με τη διεξοδική εξέταση του Κ. Δουζίνα των περίπλοκων και στενών δεσμών της εικόνας με την πολιτική εξουσία και το νόμο. Ο Κ. Δουζίνας παρακολουθεί την εξέλιξη αυτών των δεσμών από την εποχή του αρχαίου Ελληνικού και Ιουδαϊκού πολιτισμού, και την αιωνόβια εικονοκλαστική διαμάχη έως την πιο πρόσφατη μορφή που αυτοί έχουν πάρει στο πλαίσιο της σύγχρονης αισθητικο-νομικής τάξης της εικόνας. Το οπτικό καθεστώς που έχει προκύψει την τελευταία δεκαετία από το κοινώς αποκαλούμενο Νέο Χόλυγουντ αποτελεί το θέμα του κειμένου του Μ. Κοκκώνη, ο οποίος το διερευνά μέσω της ανάλυσης τόσο των γενικών κοινωνικο-οικονομικών και πολιτισμικών διαστάσεων του, όσο και των ιδιαίτερων ζητημάτων που θέτει ένα από τα πιο πρόσφατα προϊόντα αυτού του νέου καθεστώτος, της κινηματογραφικής ταινίας του Peter Weir *The Truman Show*.

Οι οπτικοί μύθοι της ηλεκτρονικής οθόνης αποτελούν το θέμα των κειμένων της Α. MacMahon και του Γ. Σκαρπέλου. Η πρώτη διερευνά τις ιδιαίτερες αφηγηματικές μορφές και σχέσεις που αναπτύσσονται στο πλαίσιο των ηλεκτρονικών κοινοτήτων που είναι γνωστές ως MUDs, θεωρώντας ότι η ρευστότητα, η αλληλοδραστικότητα και η αυτο-αναφορικότητά τους τις καθιστά καίρια συμπτώματα της κουλτούρας που διακρίνει τη σημερινή εποχή των Παγκόσμιων Δικτύων. Η ίδια αυτή κουλτούρα προσεγγίζεται από τον Γ. Σκαρπέλο μέσω της εξέτασης των μεταφορικών δομών που χρησιμοποιούνται, από τις αρχές της δεκαετίας του 1980, για την οπτικοποίηση του λογισμικού των υπολογιστών. Καίρια είναι εδώ η επισήμανση της καταλυτικής επίδρασης των μυθολογικών και μυθολογικών διαστάσεων αυτών των δομών στους τρόπους με τους οποίους οργανώνουμε και σημειοδοτούμε καθημερινά τη σχέση μας με και την εμπειρία μας από τον κόσμο των υπολογιστών και του λογισμικού.

Οι Ν. Παναγιωτόπουλος και Η. Παπαϊωάννου εστιάζονται αμφότεροι στο φωτογραφικό βλέμμα ως μια περίπλοκη συνάρθρωση εξουσίας και ιδεολογίας. Πιο συγκεκριμένα, ο πρώτος εξετάζει πώς κάποιες από τις πιο διάσημες φωτογραφίες της Nelly's κατασκευάζουν, μέσω μιας μοναδικής εσωτερίκευσης του βλέμματος του Άλλου, μια Ελλάδα που υπάρχει παραδοσιακά μόνο στη Δυτική φαντασία. Ο Η. Παπαϊωάννου, από την άλλη, διερευνά τις πολλαπλές, ταυτόχρονα ιδεολογικές, πολιτικές και οικονομικές, λειτουργίες που υπηρετεί μια φαινομενικά αθώα συλλογή φωτογραφιών της Κύπρου που τράβηξε και δημοσίευσε ο John Thompson, στα τέλη της δεκαετίας του 1870, όταν δηλαδή η Κύπρος έγινε μέρος της Αγγλικής αυτοκρατορίας.

Φωτογραφίες, και μάλιστα φωτογραφίες πολέμου, η πρόσληψη και η πολιτική τους αποτελούν το θέμα του κειμένου του Γ. Πασχαλίδη. Ξεκινώντας με την κριτική των εικονοκλαστικών και τεχνοφοβικών ανακλαστικών που διέπει την καταδίκη αυτών των φωτογραφιών από μέρους κριτικών σαν τους S. Sontag, P. Virilio και J. Baudrillard, αυτός προχωρά να αναλύσει την αιωνόβια διαμάχη αναφορικά με τη δέουσα αναπαράσταση του πολέμου ως αφετηρία για μια επανασύλληψη της ιστορίας και της λειτουργίας του οπτικού πεδίου στη βάση της συνάρτησής του με τις διαδικασίες άρθρωσης, νομιμοποίησης

και/ή απο-νομιμοποίησης της πολιτικής και πολιτισμικής εξουσίας.

Τα δύο καταληκτικά κείμενα της συλλογής μας διαπραγματεύονται το ρόλο της όρασης και της οπτικότητας στις στρατηγικές διαμόρφωσης ταυτοτήτων. Στη βάση μιας μετα-αποικιακής προβληματικής, η S. Vega-Gonzalez προσεγγίζει το θέμα της υπερφυσικής όρασης που διατρέχει το λογοτεχνικό έργο σύγχρονων Αφρο-Αμερικανών γυναικών συγγραφέων, σαν της Gloria Naylor, της Toni Morrison κ.ά. υποδεικνύοντας τον ανατρεπτικό και ενδυναμωτικό χαρακτήρα του ενάντια στις ηγεμονικές Δυτικές αντιλήψεις περί πραγματικότητας και ιστορίας. Η Λ. Γιόκα, από την άλλη, συμβάλλει με έναν πρωτότυπο τρόπο στη θεαματικά αναπτυσσόμενη διεθνώς βιβλιογραφία για την κοινωνιολογία των διανοουμένων διερευνώντας τις περίπλοκες τελετουργίες κοινωνικής ορατότητας που χρησιμοποιούσαν οι Αθηναίοι διανοούμενοι των αρχών του 20ού αιώνα, ως μέρος των συμβολικών στρατηγικών τους που αποσκοπούσαν στη διαμόρφωση της αυτοσυνείδησής τους και στην οριοθέτησή τους ως διακριτής κοινωνικής ομάδας.

Μιχάλης Κοκκώνης

Γρηγόρης Πασχαλίδης